



Te Tuatua ō te Au Akapiri'anga – Reo Kuki Airani

Te tumu i akatupu akamata'ia ai te uiui kimikimi'anga

Kua akatupu akamata te Kavamani i teia uiui kimikimi'anga nō te pa'u atu i te au kāpiki'anga ā te iti tangata nō tēta'i akano'ono'o'anga tūranga-ātea ō te uiui kimikimi'anga, nō te au tūranga taukore tākinga-kino ē te ākono kore i roto i tā te Kavamani ākono tiaki 'anga, ē pērā katoa i roto i te ākono tiaki'anga ā te au putuputu'anga tūranga-irinaki'ia ma'ata tō rātou.

Tā mātou ka rauka i te kimikimi akapāpū akatinamou

Kā kimikimi akapāpū akatinamou mātou i te au tūranga tākinga-kino ē te ākono-kore'anga'ia ō te au tamariki, te au tamariki māpū ē te au aronga mama'ata tūranga āpikēpikē ē no'o ra ki roto i te ākono tiaki'anga ā te State ē te au putuputu'anga tūranga-irinaki'ia ō Nū Tīrēni, i te tuātau i rotopū i te mata'iti 1950 ē te 1999. Pēnei, ka akamanako katoa mātou i te au tūranga tākinga-kino ē te ākono-kore tei tupu i mua atu i te mata'iti 1950, mē kore ra, i muri mai i te mata'iti 1999, ē pērā katoa, i te au aronga ē ākono tiaki ia nei rāi i teia tuātau.

Ea'a te au ui'anga tā mātou ka ākara atu

Ko teia au mea te reira:

- *Te tumu i apai'ia ai te iti tangata kia ākono tiaki'ia – e pērā katoa ē, pēnei, e au manako taukore, akava'ava'a'anga, mē kore ra, nō te au tuku'anga-tika taukore ā te au putuputu'anga.*
- *Ea'a te au tūranga tākinga-kino ē te ākono-kore tei tupu – ea'a tei tupu, ē, mei tea'a te tūranga kino ō tē reira?*
- *Te tumu i tupu ei – ea'a i rauka ai nō te tūranga tākinga-kino ē tē ākono-kore kia tupu ki te iti tangata?*
- *Te au mea tei tupu nō teia tei rave'ia – ki te tangata tei tākinga-kino'ia, ki tōna kōpu tangata/ānau, ē tēta'i aronga kē atu. Ko te au tūranga tuātau roa katoa ō te au mea tei tupu, ē te au mea taukore te ka tupu ki te au uki ō te au tuātau ki mua.*
- *Ea'a tei āpī'ia mai – i te au akatūkē'anga tei rave'ia i te au mata'iti āru mai, nō te au tākinga-kino ē te au ākono-kore'anga, ē pērā katoa nō te au ture, te au akateretere'anga, ē te au tautā'anga i te ākono tiaki meitaki i te au ngā'i ē ōronga ra i te anga'anga ākono tiaki?*
- *Tē pe'ea nei te au akano'ono'o'anga ē anga'anga nei i teia tuātau – ē pērā katoa oki te au raverave'anga ō te akatano'anga o teia tuātau, ē te akatūkē'anga ō te au rāvenga noo'anga.*
- *Te rāvenga ē meitaki atu ei te tūranga raverave'anga ō te au mea, ā te au tuātau ki mua.*

Ka akape'ea mātou i te anga'anga anga

E ma'ata te au rāvenga tūkētūkē ē tae mai ei te au tuatua akakitekite kia mātou; nā roto i te akarongō'anga i te iti tangata, i te rave'anga i tēta'ī au tuātau akarongo i te iti tangata i te ngai atea o te katoatoa, te tae'anga mai te au tamanako'anga tei tātā'ia, ē nā roto i te rauka'anga mai tēta'ī au peapa ē te au rēkōti. Kā rave katoa mātou i te ākara kimikimi'anga. E au tika'anga ma'ata tō mātou i te akaue i te iti tangata ē te au putuputu'anga, ē pērā katoa i te au tū'anga putuputu'anga o te Kavamani, kia ōronga mai i te au tuatua akakitekite ē te au peapa.

Ka akape'ea mātou i te akarongō'anga mei kō mai i te iti tangata

E au rāvenga tūkētūkē tā mātou nō te akarongō'anga i te iti tangata.

- nā roto i te au uipā'anga muna (tē ka karanga katoa ia ē, ko te Tukutuku / Au Uipā'anga Muna);
- nā roto i te au akarongorongo'anga i te iti tangata;
- nā roto i te au uriuri'anga manako takapini i te kainga-kai;
- nā roto i te tuku'anga tamanako'anga mai.

Tā mātou au tūranga tau pu'apinga tinamou ma'ata

Tē āriki nei mātou i te Tirīti o Waitangi. Tē arataki akatano katoa ia nei mātou ē te au akapapa'anga o te au tūranga pu'apinga tinamou ma'ata, mei tērā oki ē:

- kāre ē rave i te kino;
- te akatinamou'anga ki runga i te aronga tei roko'ia ē te kino, ē te aronga tei ora mai;
- te rave'anga i te manako ākara'anga-ānau;
- te anga'anga pātana kāpiti'anga ma te iwi ē te Māori;
- te anga'anga anga ma te iti tangata Pasifika anake ua;
- te raverave'anga ma te pu'apinga ma'ata i te piri atu anga o te aronga tūranga pakipakitai, mē kore ra, e maki manako tō rātou;
- te rāve'anga i tei tau nō te au mea tūkētūkē tei tupu ki tēta'ī ua atu tangata okota'ī, mē kore ra, ki tēta'ī au pupu;
- te manako meitaki atu anga nō te au tūranga tūkētūkē o te au mea tupu māmā 'ua ki te aronga ē ākono tiaki ia ra;
- te akatinamou'anga i te au tūranga tau meitaki ē te au raverave'anga nō te aronga tātakita'ī, ē te au putuputu'anga ē rave ana i te ākono tiaki; ē pērā katoa;
- te kimi rāvenga anga kia kore ei tūranga ture ma'ata tō rātou.

Tō mātou tūranga ko mātou anake 'ua ma te kore e tauturu

E tūranga takakē koia anake ua, tō te Royal Commission mei kō atu i te Kavamani ē te au putuputu'anga tūranga-irinaki'ia. Ka rauka mai tā mātou au manako'anga openga ē tā mātou au tāmanako'anga, nā roto rāi i tā mātou rāvenga rave'anga.

Ka akapē'ea mātou i te rīpōti'anga

Ka te'ate'a-mamao mātou mei te rua, i tēta'ī ngā rīpōti:

1. **I mua ake kā pou ei te mata'iti 2020.** Nā teia ē aka'āri katoatoa mai i tā mātou i kite i tē reira taime, te au manako pu'apinga, ē, e'ia aronga i aere mai kia kitea ia atu, i rauka ai ia mātou i te kite i te au mea pu'apinga nō te āpī'i tē ka anoano'ia nō te rave'anga kia oti te anga'anga. Ka rauka ia mātou i te ōronga I tetai au tāmānako'anga nō te akatūkē'anga i teia taime, i tō te tiaki kia oti rava i te openga ō te kimikimi akano'ono'o'anga uiui'anga.
2. **I mua ake ia Tiānuare 2023.** Ko tā mātou rīpōti openga teia. Ka rīpōti atu mātou i tā mātou i kite nō te tū ō te tūranga tākinga-kino, te tūranga ma'ata ō te reira, ea'a tā teia i akatupu ki te iti tangata, ea'a tei meitaki mai, ē, ea'a tē vai nei tē kā tau kia rave'ia.

Ka ōronga mātou i tēta'ī au tāmānako'anga ki te Kavamani ē te au putuputu'anga tūranga-irinaki'anga, nō:

- te au akatūkē'anga ki te au ture, ki te au akateretere'anga, ē te au rāvenga nō te anga'anga anga;
- tē ka anoano'ia kia tupu ei rāvenga i te ārai pāroru atu ma te raverave atu i te tākinga-kino ē te tiaki-kore'anga nā roto i te au tuātau ki mua;
- te rāvenga tei tau kia rave'ia i te turuturu i te iti tangata tei tākinga-kino ia ana, mē kore ra, tei kore i tiaki ākono'ia ana (te au raverave akaoki'anga, akatūkē'anga ora'anga akaōu mai, ē te akanooānga tūtaki'anga);
- te rāvenga nō te raverave'anga i te kino tei tupu; ē
- te au tatarā'ara'anga.

Kua te'ate'a-mamao mātou i teia ko'u'anga tuatua, ei tauturu kia mārama te iti tangata i te āite'anga ō te ūpoko tuatua, Te Tuatua ō te Au Akapiri'anga ([Terms of Reference](#)). Kāre tē reira e mono i te katoatoa'anga o Te Tuatua ō te Au Akapiri'anga (Terms of Reference).